

LIETUVIŲ KALBOTYROS KLAUSIMAI XXXVII (1997)

LEKSIKOGRAFIJOS IR LEKSIKOLOGIJOS PROBLEMOΣ

Ilga JANSONE

VĀRDU UN VĀRDU NOZĪMĀS AREĀLAIS RAKSTUROJUMS NEDIFERENCIĀLĀ IZLOKŠNU VĀRDNĪCĀ

Specifisks un maz pētīts dialektālajā leksikogrāfijā ir jautājums par ģeogrāfisko norāžu sistēmu, kas sniedz ziņas par vārda vai vārda nozīmes izplatību. Šīs norādes sevišķi nepieciešamas vārdnīcās, kas aptver plaša novada leksiku; tātad arī topošajā “Latviešu valodas izlokšņu vārdnīcā” (Bušmane, Kagaine 1980: 59–75; Kagaine 1985: 64–86), kas iecerēta kā relatīvi pilna tipa izlokšņu vārdnīca.

Geogrāfiskās norādes atkarā no to vispārīguma vai konkrētuma pakāpes var būt dažādas:

- vispārīgās norādes – dialeks, izlokšņu grupa vai kultūrvēsturiskais apgabals;
- konkrētās norādes – noteikta izloksne.

Nediferenciālā izlokšņu vārdnīcā (“Latviešu valodas izlokšņu vārdnīcā”) atkarā no materiāla blīvuma parasti ir lietderīgi izmantot abus šo norāžu veidus. Tomēr jāievēro, ka tiem abiem ir savi plusi un minussi. Vispārīgās norādes aizņem maz vietas un uzskatāmi parāda kāda vārda vai vārda nozīmes lokalizācijas vietu, taču iespējamas neprecizitātes – kādu leksisko vai semantisko dialektismu minētā areāla atsevišķās izloksnēs var arī nelietot. Konkrētu izlokšņu uzskaitījums (sevišķi, ja ir blīvs materiālu vākums) aizņem daudz vietas, bet sniedz precīzas ziņas par leksēmas lietojumu norādītajā izloksnē. Vārdnīcas lietotājam, kurš pilnībā nepārzin Latvijas administratīvi teritoriālo iedalījumu, konkrētās norādes ne vienmēr sniedz pietiekamu priekšstatu par vārda vai vārda nozīmes lokalizācijas vietu. Nēmot vērā, ka katrai vārdnīcai piemīt zināma abstrakcijas pakāpe (piemēram, izlokšņu vārdnīcas areālās izplatības ziņā nedublē dialektālās leksikas atlantis, kas sniedz ziņas par nedaudzu vārdu izplatību relatīvi visās izloksnēs), vispārīgās norādes ieteicams lietot tad, ja vārds vai vārda nozīme aptver vai nu plašu izplatības areālu [sk. **biķis1**, **bruceklis1**], vai arī tas sastopams šaurā kompaktā areālā [sk. **blozmē**]. Leksikogrāfiskajā praksē vērojams, ka abi šo norāžu veidi tiek kombinēti. Nediferenciālā izlokšņu vārdnīcā ģeogrāfiskās norādes sastopamas divējādi:

- pastarpināti – pie ilustratīvā materiāla un leksikogrāfisko avotu atsaucēs;
- tieši – kā vārdisks (vai arī šifrēts) vispārīgo areālo norāžu vai konkrēto izlokšņu uzskaitījums un karšu veidā.

Katra vārdnīca (īpaši izlokšņu vārdnīca) ir ne tikai lingvistisko, bet arī kultūrvēsturisko faktu avots – vārdnīcā ievietotais ilustratīvais materiāls sniedz ziņas gan par etnogrāfiskajām reālijām, gan par tautas paražām un ticējumiem.

Lai maksimāli parādītu šo kultūrvēsturisko slāni, “Latviešu valodas izlokšņu vārdnīca” leksēmas katrai nozīmei pievienoti izlokšņu piemēri, kas izraudzīti tā, lai tie aptvertu dažādu kultūrvēsturisko apgabalu (Vidzemes, Zemgales, Kurzemes, Latgales, arī Sēlijas) izloksnes [sk. **bedre**]. Pastarpināti ziņas par leksēmas areālo izplatību var iegūt arī no leksikogrāfisko un citu publicēto avotu atsaucēm. “Latviešu valodas izlokšņu vārdnīcāi” nozīmīgākais leksikogrāfiskais avots ir K.Milenbaha un J.Endzelīna “Latviešu valodas vārdnīca” (ME I–IV) un tās papildinājumi (EH I–II), kuros rodamas norādes par vārdu ģeogrāfisko izplatību, kas tiek “pārnestas” arī uz topošo vārdnīcu [sk. **błorcāt** 1,2, **blikstiens**]. Bez tam tiek izmantotas arī citas (pēc ME un EH izdotās) izlokšņu vārdnīcas, piemēram, “Ērgēmes izloksnes vārdnīca” (ĒIV I–III), un izlokšņu materiāli, piemēram, izlokšņu apraksti Filologu biedrības rakstos un Valodas un literatūras institūta rakstos [sk. **blumīzers** ..], atsevišķas monogrāfijas, piemēram, Stendes izloksnes apraksts (DR 1955 u.c.), kas arī netieši sniedz ziņas par leksēmu areālo izplatību. Atsauce uz “Latviešu literārās valodas vārdnīcu” (LLVV I–VIII) rāda, ka attiecīgā leksēma tiek uzlūkota par literārās valodas sastāvdaļu, resp. tā ir pazīstama arī izlokšņu pārstāvjiem.

Ja vārds vai vārda nozīme nav izplatīts kompaktā areālā jeb, ja nav pietiekami blīvs vārda reģistrs, “Latviešu valodas izlokšņu vārdnīca” tiek izmantotas tiešas ģeogrāfiskās norādes, t.i., tiek uzskaitītas izloksnes, kurās attiecīgais vārds ir reģistrēts. (Lai šis uzskaitījums neaizņemtu pārāk daudz vietas, ir iespējams izstrādāt izlokšņu nosaukumu saīsinājumus, kā tas ir darīts arī ME un EH). Savdabīgs un maz izplatīts tiešo ģeogrāfisko norāžu veids izlokšņu vārdnīcā ir kartes (Viereck 1988: 101–113), kuru izmantošanā ir vairākas priekšrocības. Pirmkārt, kartē var apvienot vairākus fonētiskos un morfoloģiskos variantus [sk. **blusāt**, **blusuot**; **blusāties**, **blusuoties**], otrkārt, kartē pārskatāmāk redzama leksiski semantisko dialektismu izplatība ārpus kompaktā areāla [sk. **bruceklis**]. Aplūkojot nediferenciālā izlokšņu vārdnīcā ietveramo vārdu krājumu areālā un lietojuma plašuma ziņā, lietderīgi šķiet izdalīt vairākas grupas.

1. **Izloksnēs un literārajā valodā kopīgie vārdi.** Nemot vērā masu komunikācijas līdzekļu īpatsvaru, literārās valodas ietekme ir nenoliedzama visās izloksnēs un literārās valodas vārdus zin visu izlokšņu pārstāvji. Tomēr daudziem vārdiem noteiktā izlokšņu grupā var būt spilgti izteikts literārisma raksturs. Tādā gadījumā, kad ir iespējams konstatēt kāda literārās valodas vārda retu lietojumu kādā apvidū vai izlokšņu grupā, būtu dodamas ierobežojošās ģeogrāfiskās norādes: reti; lieto tikai jaunākā (vidējā) paaudze; nelieto u.c. [sk. **bedre** 1].

Ģeogrāfiskās norādes dodamas pie tām literārās valodas vārdu nozīmēm, stabilajiem vārdu savienojumiem vai frazeoloģismiem, kas atšķiras no literārās valodas. Protams šis dalījums nebūs absolučs, jo par vienīgo kritēriju literārās valodas vārda vai vārda nozīmes nošķiršanā tiek uzlūkota “Latviešu literārās valodas vārdnīca” (LLVV), kuras pirmsākums iznācis jau 1972. gadā, bet

pēdējais 1996. gadā vēl atrodas tipogrāfijā. Svarīgi ir norādīt izplatības areālu arī tiem vārdiem vai vārdu nozīmēm, kas LLVV ievietoti ar norādi ‘apv.’ [sk. **bruceklis** 1], kā arī etnogrāfisko reāliju apzīmējumiem.

2. **Neliterārās sarunvalodas vārdiem**, kas veido starpslāni starp literārās valodas vārdu krājumu un izlokšņu leksiku, piemīt zināms teritoriāls ierobežojums, kas parasti ir vēsturisko apstākļu nosacīts. Piemēram, ģermāniemi vairāk izplatīti Vidzemē, Kurzemē, Zemgalē, bet slāvismi – Latgalē. Dažiem šīs grupas vārdiem, kas saistīti ar noteiktu areālu, varētu dot vispārīgās ģeogrāfiskās norādes [sk. **blumīzers** .. (iespējama vispārīgā norāde: Kurzemē, Zemgalē, Vidzemē), **blūdāt** ..].

3. **Dialektālās leksikas vārdiem, kas sastopami plašā areālā**, (ja ir pietiekams materiālu vākums) būtu dodamas vispārīgās ģeogrāfiskās norādes uz kompaktu areālu, kā arī uzrādāmas konkrētas izloksnes, kur vārds vai vārda nozīme reģistrēta ārpus areāla [sk. **bruceklis** ..]. Šīs grupas vārdu areālo izplatību varētu atspoguļot arī lingvoģeogrāfiskajās kartēs [sk. karšu paraugus]. (Vārdiem, kuri ir iekļauti “Latviešu valodas dialektu atlanta” leksikas kartēs, jādod atsauce uz šo darbu).

4. **Dialektālās leksikas vārdiem, kas sastopami šaurā areālā**, nepieciešams norādīt konkrētas izplatības vietas – izloksnes [sk. **blozmē, biksiņš**].

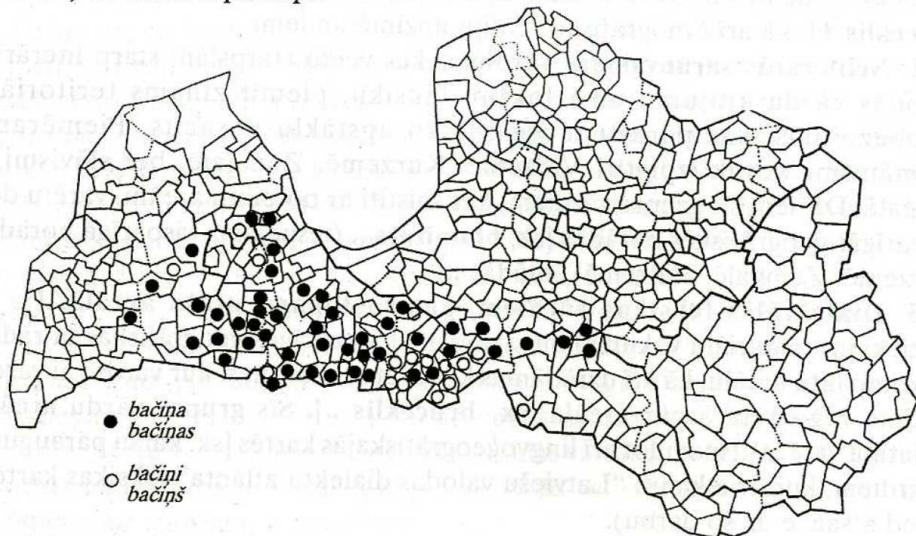
Šis dalījums ir iespējams tikai tad, ja ir pietiekami blīvs un pārbaudīts izlokšņu materiālu vākums; vārdnīcas sagatavošanas posmā, lai izvairītos no neprecizitātēm, ieteicams vairāk izmantot konkrētās ģeogrāfiskās norādes.

Šķirkļu paraugi

bačīnas, bačīni; vsk. **bačīņš** subst. Biešu (arī balandu) lapu zupa ar putraimiem un piena vai krējuma piedevu. *bačīnas, biēšu bačīnas, zupē isvāra putraīmus mīkstus, lapas nuôvāra acsevišķi, a nazi tā sakapā, liēk iēkšā [zupā], piēlei piēnu-tās i biēšu bačīnas Kursīšos; biēšu lapu zupu vāra ar piēnu vai krējumu, vārijām bačīnus zupē ēst, kamēr vēl nebija [biešu], bietes lapas kamēr vēl nebija. ar piēnu vārija, piēbēra putraīmus klāt, sagriēza tās lapas, nuôkveldināja vēl bišķi Sniķerē; vēcuos lāikuos, ta viņu [biešu zupu] sāuca – bačīni, par bačīniem Bruknā; saūc par bačīņām. lapām uzlei vāruōšu ūdeni, sīki sīki sagriēž. kad putraīmi mīksti, ber klāt. tā·pat kā pie skābeņu zupas piēliēk uolas, liēsu gaļu, krējumu Zantē. Kurzemes un Vidzemes dienviddaļā, Zemgalē.*

ME I 247 ein Essen aus Beeten Auros, Pļaviņās, aus Beetenblättern Blidienē; Šķēdē – *bačīņš* oder aus Sauerampferblättern Kursīšos; EH I 197 Bēnē, Saldū (hier: in Milch gekochte Beetenblätter), Džūkstē (hier: eine Speise aus Beeten- und Meldenblättern und Grütze), *bačīni* Beetensuppe Grenčos.

bačīpas ‘biešu lapu zupa’

bedre subst. 1. Padziļinājums, iedobums (parasti zemes virsmā). *aīz dārz bi liēls dzījs bedr, kur vis vasar ūdenc stāvēj iēkša Svētciemā; [mīkla]: juo vairāk n̄em nuost, juo lielāks paliek – bedri, mārku ruok Valmieras apkārtnē; pa visu sēnu laīku tajā duīmbēris bi, taga jāū saūc bedreNīcā; tupuļu[kartupeļu] bedres bij uz Runča kālliņa. tūr iebērēm rudenī tupuļus sāklāi Sinolē; kartupeļus[ziemā uzglabāšanai] lika bedrē, te īca arī – kapčā Bauskā.*

● **miruoņu bedre**, arī *cietmetamā bedre* – kartupeļu uzglabāšanas bedre, no kurās kartupeļus ziemā ārā neņem. *mūms nāu tādas klātejamās bedres, bet ciētmētamās. vēci cīlvēki saka – miruoņu bedres* ĒIV I 159.

● **klātejamā bedre** – kartupeļu uzglabāšanas bedre, no kurās kartupeļus n̄em ārā arī ziemā.

LLVV II 49–50; ME I 276; ĒIV I 158; reti (kā liter.) augšzemnieku dialekta latgaliskajās izloksnēs, tā vietā *duobe*. 2. ...

biksīņš subst.; demin. Salocīts auduma (parasti marles) autiņš, ko liek zīdainim starp kājām. *tuō soūc pa biksīn, kuō liēk kājstaāpiņa coūri priēkš tuō diben, laī nenuōvārt liēlejs drēbs* Svētciemā.

bīkstītiēs v. Baidīties, bīties. *aīts nebīkstas, ka nāu suņ. viņ jo nevar no labibs izdzīt Jeros; nebīkstītiēs pa skādi, tā būs mana skāde, bet teū tik vaīga darīt tā, kā es liēku Džūkstē; arī Mežamuižā.*

EH I 223 Augstkalnē, Džūkstē.

bīķis subst. 1. Āmurveida rīks dzirnakmenū asināšanai. *bīķs i a kuō kapin dziērīns. viņam āb gāl spič, vide kāc Īvandē; sudmaļu zellis kapinājis a tuo bīķi tās dziērnas Grobiņā; dziērnakmeñ:s kapan a bīķ Puzē. Kurzemē.*

EH I 219 Īvandē, Grobiņā.

// Āmurveida rīks (ar metāla daļas vienu smailu, otru plakanu galu) kā cieta (piemēram, sasalušas zemes, ledus) smalcināšanai, drupināšanai. *bikis i, ku cērt. viņam bi viēns gaļs nuo dzelža spic, uōtrs plakaņs, vidū kāc nuo kuōka.* priekš cītē(a)s zemes ciršan(a)s, cērt zemi – ku ciētu vaīg ciīst, sasalušu zemi a *biki cērt Nicā; jaunākā laukā iegādāti biki ar vienu galu platu sasalušas zemes ciršanai un citām vajadzībām Grobiņā. Kurzemē.*

EH I 219 Grobiņā.

2. Keksis. *bikis i nuo dzelža uskaļc uz kuōka kātu, viēns zařs i uz priēkšu un uōtrs i līks, ka var pastumt un piēvīkt Nicā.*

3. Stampa. *k^Oāpustus bikēja mucā ar biki Sinolē; kāpuostu stampājamais, kad kāpuosti saēvelēti un salikti mucā, tuos sastampā jeb sabikē ar biki – pasmagu kuoku, kam apaļa ripa galā Alūksnē.*

EH I 219 Mālupē, Gulbenē.

Aizgūts; sk. EH I 219: aus d. *Bicke.*

blikstiēns, blikstiņš subst. Acu plaksts. katrē acē sovs blikstiš. *blikstiņ kad emieg, aizkrīt ciet: Dundagā; es jaū gaīd, ka mūs meitēnās a drīz sāks mālēt tos blikstiēns zīls va zāļs Laucienā; blikstiņ a i liēls (govij) tiē i uz acs. ja viš guī aizmidziēs, ta acs i ciē. ja viš guī laūke un grēmuō, ta viņam acs i valēm Strazdē.*

EH I 229 Talsos.

blozmē lok., nelok. Barā, kaudzē. *atnāk [krogā], aizjēm rūm, kārst'ēs pa kaktēm. daīc'ē un lēk'ē viēn kā zviērbaj, kad sagāj:š viēn'ē blozm'ē kuōp Puzē; tā sasviēsts viēnē blozmē Ugālē; arī Piltenē.*

EH I 231 Ugālē.

blūdāt, blūdēt, blūdīt v. Maldīties; bezmērkīgi klinot. *kūr tu t'ik il'g'i blūd'ēji, ka is sātu nagūoj'i? Preilos; jīs vysu nakt'i blud'ā pa m'ežu Pildā; pȳrmū rāiz'i, ka b'eju Rēigā, blūd'īeju v'īn Kalupē. Latgalē.*

Aizgūts; sal. kr. блудить ‘блуждать, плутать’ СРЯ I 116.

blumīzers, blumīzeris, blūmīzers, blūmīzeris subst. Mutes harmonikas. *blumīzeri – tuō pūš a muti tā, ka laī skañ. smukas meldiņas vaī isspēlēt Kursīšos; māte nuōpirka nuō mugurbuōniēka blumīzeri, laī brālītis pūš Irlavā; bērniēm bij mutes plēšīnas vaī blūmīzeīs Bauskā; nekāda baīle tur nebija, ar blumīzeru viēn spēlēja Kuldīgā; mutes ārmūoņikas sauce pār blūmīzeri Sinolē; spēleja uz keīmēm, un bij ar tāc blūmīzeīs Mežotnē; blumīzērs visrēs līdzē. kad vaig, tad uzpūš sōū blumīzēr Dundagā; blumēizērs – koādrāis tāice Dignājā; blumīzeris Piltenē, Zantē; blumīzers Kandavā, Laidzē (Graudiņa VI), Puzē, Vandzenē: blumīzērs (ijo -c.) Stendē (DR 1955, 111).*

Aizgūts; < nd *brummīsern* DR 1955, 111.

blusāt; blusuōt v. 1. ...

2. Siki burbuļot pirms vārišanās. *ûdeīc blusuō, tū liīn sāks vārītiēs Braslavā; ..ka tas ûdēns blusuo, tad tā maizes jāušana Jērcēnos; abrīnā ielēja tādu, kā jāu blusuōja ûdēnc, miīti [klāt], nēma saklapēja ritīgi [mīklu] Burtniekos; ûdēnc blusuo. ta ka ûdēnc blusuo, tad vis ritīgākāis priekš māizes Rencēnos; arī blusuot*

Jaunburtniekos, *blusāt* Trikātā.

Sal. arī *blusātiēs* (2), *blusuoties*. 3. ...

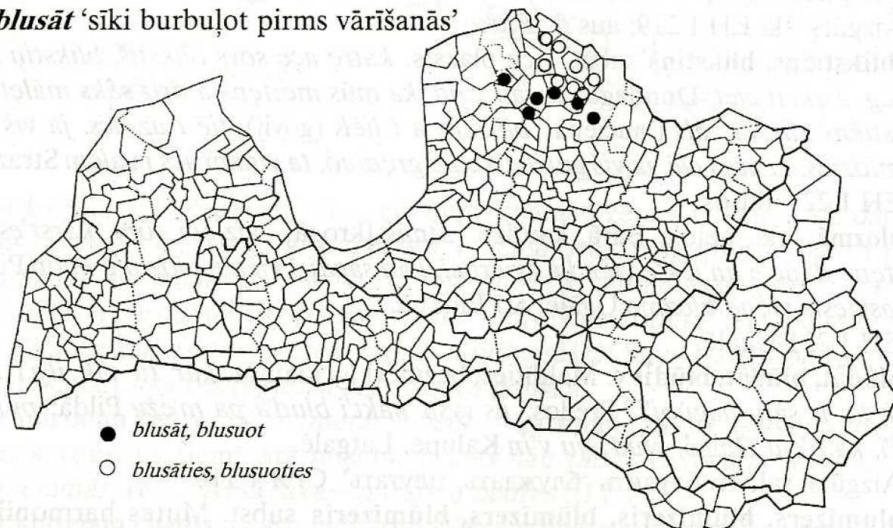
blusātiēs; blusuōtiēs v. 1. ...

2. Sīki burbuļot pirms vārišanās. *blusuojās ūdenc. ūdenc tā kā kustas, vēl nevārās, bet blusuojās Naukšēnos; ka sāk ūdenc blusotes, ka lēka āukša tāds ka blusins, ta lej miļtim viřsu Jeros; ūdenc tāduōs burbulišuōs mēt, blusājas, ta ēsuōt laps[miklas jaušanai] Ēvelē; ūdenc sāk blusuoties, ta kuļ miļts iēkša Kōnos; ūdēnc blusuōjas, mēt, sit aūkšā [burbulīsus], vārītiēs nevār laist, miļti pārdēg, ta i tāda gīdaīna [maize], garaūzu sit vaļā Rencēnos; blusātiēs arī Jērcēnos; blusuōtiēs Kārkos.*

EH I 232 *blusuōtiēs* sub v. *blusuōt* Jeros; ĒIV I 177 *blusātiēs*.

Sal. arī *blusāt*, *blusuōt* (2). 3. ...

blusāt ‘sīki burbuļot pirms vārišanās’

błorcāt v. 1. Stampāt. *błofcā mālus – miīca, lai sīksti Vecatē.*

ME I 321 Duntē, Stienē.

2. Brist, bradāt (pa dubļiem, netīriem, duļķainiem ūdeņiem). *neviēnc negrib pa netīriņū ūdeņiņū pa tuō błofcu błofcāt Vecatē; nebłofca pa dubļim!* Svētciemā.

ME I 321 *błorcāt*; EH I 234 *błofcāt* Lielsalacā.

3. Kustināt (piemēram, ko skalot šķidrumā), radot šķakstiem līdzīgu troksni. *lēj kařtiņ kuřviņ ūdeñ viřsa uñ błorcej, kustinej tuō kuřu* Vainižos.

4. Maisīt, jaukt (šķidrumu), radot šķakstiem līdzīgus trokšņus. *nebłofca, bet ēd!* Svētciemā.

5. Mazgāt. Limbažos.

bruceklis; brucekls subst. 1. Galoda (parasti izkaps asināšanai). *tuo sauc striķs. vēc jaūds saūc pa brucekļ. iskapš brucekļs. nu jaū pa striķ saūc Dundagā; tie ritīgiē brucekļ i tād kuôk dēlīt, kam abās pusēs uzsmērēt tād aš grañt. te*

grañte, es duōmâ, i piéjaûkc cemeñc, la víñ, saturás, la víñ nebiérst nuōst. ta i tâd akmeñ brucekļ i tiém kuôks ne maz nau. vis tas brucekļs i nuo vién akmen. senâk jaū paš tuos brucekļs taïsi. úztaïsi tâd kuôk lâpstiq un ta a ïlen nuo abam pusem víñ lâb saduôrsti. ta nuôsmérê ábs tas puš a dâr un uzkaïsi aš smîl viérs. tuo smîl a ámar iésit iékš tuos caúrumiñuôs. ta lâv viñam nuôkaîst un ta nuôdâruô un nuôkaïsi akal a smîl. ta tik ilg, kamēr bi diézgan biéz kârt. it senâk tie brucekļ bi vel savâdâk. ta tik bi tâd saduôrsti kuôk lâpstiq. ka gâ pñaút, ta pañem tâde kulîte smîl lîdz. ka vaidzê brucinât, ta uzkaïsi tuo smîl uz tuo brucekļ un brucinâ. la ta smîl labâk turëtiës klât, ta tuo brucekļ apslapinâ pa priékš ku bi ûdens Īvandē; bruceklis i paštaïsi galuôda, kuo uzasinât iskapti. ieduô mañ savu brucekli uzbrucinât iskapti! Nîcâ; brucekli taïsi nuô šmîrgeļa akmeña. tâda galuôdiña. pa tuô zuôbiñu nuôšvîkstina. tad atkal piê kuôka lêja klât tâdu piķa masu kuôpâ ař šmîrgeļi. tam bruceklim bij tâda ruôciña. pñaújuôt brucekli tuř ruôkâ vai kabatâ Nigrandâ; výs i sk p'c' bru:cýna ar br :c'ekli Saikavâ; bruceklis – galuôdîna vai m aksliks smîlšakmiñc ař d l ti vidû. brucekļus pi ka buôd  izkapšu asin šanai Vecat . Kurzem ;  rpus are la Vecat , Saikavâ. ME I 338 bruceklis Dundag , Kuld g ; EH I 244 bruceklis arî Sald , Īvand , Saikavâ; EH I 244 bruc kls Dunik , Grobi n , Kal tos, B rt , Rucav .

LLVV I 130 apv.

2. Linu kulstam  ier ce. [kulst  sanai] bi aka l t  da d  le un t  c bruceklis bi, t  c bra cekli  bi, a ku  linus kulkst t Nîc .

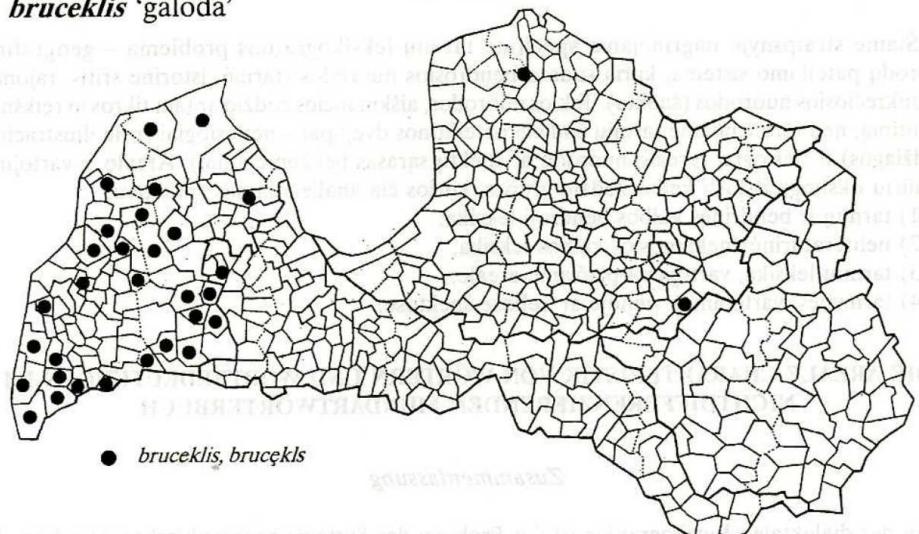
3. EH I 244 bruceklis ‘ein Schrapeisen’ Bikstos.

4. Lieks, nevajadz gs cilv ks. tas t  c bruceklis – gru z s pa vidu Nîc .

ME I 338 bruceklis ‘ein  berfl ssiger Mensch, ein f nfes Rad’ Grobi n .

5. ME I 338 bruc kls ‘ein unordentlich gekleideter Mensch’ Zas .

bruceklis ‘galoda’

LITERATŪRA

- B u š m a n e B., K a g a i n e E. 1980: Izlokšņu vārdnīcu tipi un latviešu dialektālo vārdnīcu veidošanas jautājumi. – *Latvijas PSR ZA Vēstis* 8, 59–75.
- DLJ – *Dialektālās leksikas jautājumi*, Rīgā: Zinātne, 1986.
- DR 1955: D r a v i n š K., R ū k e V. *Leute und Nominalformen der Mundart von Stenden* 1 Einleitung, Akzent und Intonation, Lautlehre. Lund.
- EH I-II – Endzelīns J. un Hauzenberga E. *Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcai* 1–2, Rīgā, 1934 – 1946.
- ĒIV I-III – K a g a i n e E., R a ģ e S. *Ērgēmes izloksnes vārdnīca* 1–3, Rīgā: Zinātne, 1977–1983.
- G r a u d i n a M. 1958: Laidzes un Kandavas izloksne. – *Valodas un literatūras institūta raksti* 6, Rīgā, 1958, 257–297.
- K a g a i n e E. 1985: Apvienotās latviešu izlokšņu vārdnīcas veidošanas problēmas. – *Valodas aktualitātes* 1984, Rīgā: Zinātne, 1985, 64–86.
- LLVV I-VIII – *Latviešu literārās valodas vārdnīca* 1–8, Rīgā: Zinātne, 1972–1996.
- ME I-IV – M ū l e n b a c h s K. *Latviešu valodas vārdnīca*. Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns 1–4, Rīgā: Kultūras fonda izdevums, 1923–1932.
- V i e r e c k W. 1988: A Dictionary of English Dialects – the Date of the *Survey of English Dialects* Dictionarized. – Symposium on Lexicography IV. Proceedings of the Fourth International Symposium on Lexicography April 20–22, 1988 at the University of Copenhagen. *Lexicographica Series Maior* 26, Tübingen, 101–113.
- VLIR VI – *Valodas un literatūras institūta raksti* 6, Rīgā: Zinātne, 1958.
- СРЯ I – Словарь русского языка 1, Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1957.

ŽODŽIŲ IR JŲ REIKŠMIŲ AREALO CHARAKTERISTIKA NEDIFERENCINIAME TARMIŲ ŽODYNE

Santrauka

Šiame straipsnyje nagrinėjama specifinė tarmių leksikografijos problema – geografinių nuorodų pateikimo sistema, kurią sudaro bendrosios nuorodos (tarmė, istorinė sritis, rajonas) ir konkrečiosios nuorodos (šnekta). Tokios nuorodos, aiškinančios žodžio ar tam tikros jo reikšmės paplitimą, nediferenciniame tarmių žodyne pateiktinos dvejopai – netiesiogiai (prie iliustracinių medžiagos) ir tiesiogiai (arealo nuorodų ar šnekų sąrašas bei žemėlapiai). Arealo ir vartojimo požiūriu tikslingo išskirti kelias žodžių grupes, kurios čia analizuojamos smulkiau:

- 1) tarmių ir bendrinės kalbos bendroji leksika;
- 2) neliteratūrinė šnekamosios kalbos leksika;
- 3) tarmių leksika, vartojama plačiame areale;
- 4) tarmybės, vartojamos vienoje ar keliose šnektose.

DIE AREALE CHARAKTERISTIK VON WÖRTERN UND WORTBEDEUTUNGEN IM NICHTDIFFERENZIERENDEN MUNDARTWÖRTERBUCH

Zusammenfassung

In der dialektalen Lexikographie ist das Problem des Systems geographischer Angaben, die die Information über Verbreitung des Wortes resp. der Wortbedeutung bieten, spezifisch. In

der lettischen Sprachwissenschaft hat sich dieses Problem während der Arbeit am "Wörterbuch lettischer Mundarten" aktualisiert.

Geographische Angaben können hinsichtlich des Grades ihrer Verallgemeinerung oder Konkretisierung unterschiedlich sein: 1) **allgemeine Angaben** – Dialekt, die Mundartgruppe oder kulturhistorisches Gebiet, Region; 2) **konkrete Angaben** – eine bestimmte Mundart.

Im nichtdifferenzierenden Wörterbuch (abhängig von der Dichte des Materials) ist in der Regel angemessen, diese beide Typen der Angaben zu verwenden, die am entsprechenden Wort bzw. der entsprechenden Wortbedeutung zu bieten sind: 1) **vermittelt** – bei illustrativem Material und lexikographischer Quelle; 2) **direkt** – als wörtliche (oder auch kodierte) Auflistung von allgemeinen arealen Angaben oder konkreten Mundarten sowie als Karten.

Es erscheint zweckmäßig, bei Betrachtung des ins nichtdifferenzierende Wörterbuch einzufügenden Wortgutes in arealer Hinsicht und beträchtlich seiner Gebrauchsdynamik mehrere Gruppen aufzustellen:

1. Für Mundarten und Literatursprache gemeinsame Wörter.
 2. Nichtliterarische umgangssprachliche Wörter.
 3. Wörter der dialektalen Lexik, die in breitem Areal vorkommen.
 4. Wörter der dialektalen Lexik, die in engem Areal vorkommen.